

Ναγκόρνο-Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΣΟΓΕΙΟΥ

Παναγιώτα ΜΑΝΩΛΗ

Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Ερευνήτρια, ΕΛΙΑΜΕΠ

Οκτώβριος 2020
Policy Brief # 135/2020

Ναγκόρνο-Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης

Copyright © 2020 | All Rights Reserved
ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ & ΕΞΩΤΕΡΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ (ΕΛΙΑΜΕΠ)
Βασιλίσσης Σοφίας 49, 10676, Αθήνα
Τηλ.: 210 7257 110 | Fax: 210 7257 114 | www.eliamep.gr | eliamep@eliamep.gr

Το ΕΛΙΑΜΕΠ δεν υιοθετεί ως ίδρυμα πολιτικές θέσεις. Καταβάλλει μάλιστα προσπάθεια να παρουσιάζονται στα πλαίσια των εκδηλώσεών του και στο μέτρο του δυνατού όλες οι υπάρχουσες απόψεις. Υπό το πρίσμα αυτό, οι αναλύσεις και οι γνώμες που δημοσιεύονται στις σειρές του θα πρέπει να αποδίδονται αποκλειστικά στους συγγραφείς και να μην θεωρείται ότι αντιπροσωπεύουν απαραίτητα τις απόψεις του Ιδρύματος.

Παναγιώτα ΜΑΝΩΛΗ

Επίκουρη Καθηγήτρια, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Ερευνήτρια, ΕΛΙΑΜΕΠ

Περίληψη

- Η ένταση, η έκταση και η διάρκεια των ενόπλων συγκρούσεων τα τελευταία χρόνια δείχνουν ότι το σενάριο μιας στρατιωτικής λύσης στη διένεξη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ ισχυροποιείται με την πάροδο του χρόνου.
- Η βιωσιμότητα μιας εκεχειρίας είναι σήμερα αμφίβολη. Η πολιτική βούληση για διπλωματική επίλυση της διένεξης δεν είναι ισχυρή σε καμία από τις δύο πλευρές.
- Η επιστροφή στο status quo ante δεν είναι ρεαλιστική.
- Η διένεξη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ δεν έχει κάποια ιδιαίτερη θέση στις σχέσεις Ρωσίας και Δύσης σε αντίθεση με άλλες εκκρεμείς συγκρούσεις στην ευρύτερη περιοχή.
- Η Ρωσία αποτελεί τη μόνη δύναμη που θα μπορούσε να διαδραματίσει αποφασιστικό ρόλο στην επίτευξη εκεχειρίας και την επίλυση της διένεξης.
- Η ΕΕ και οι ΗΠΑ παραμένουν στο περιθώριο και δεν έχουν τη δυνατότητα να ασκήσουν πραγματική επιρροή στο Ερεβάν και ιδιαίτερα στο Μπακού.
- Αν και δεν θα πρέπει να υπερβάλουμε ως προς τις δυνατότητες της Τουρκίας κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει την ενίσχυση της στρατιωτικοποίησης της πολιτικής του Ερντογάν στον Νότιο Καύκασο.
- Η θέση της Ελλάδας στη διένεξη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ διαμορφώνεται πρώτον, από την πάγια θέση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ότι η επίλυση των διαφορών πρέπει να γίνεται στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου και, δεύτερον, από τους ισχυρούς ιστορικούς δεσμούς με τον αρμενικό λαό.

“Η ένταση και η γεωγραφική έκταση των ενόπλων συγκρούσεων και κυρίως η διάρκειά τους δείχνουν ότι το σενάριο της στρατιωτικής λύσης ή και ενός γενικευμένου πολέμου μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν ισχυροποιείται με την πάροδο των ετών.”

Τι συμβαίνει σήμερα και γιατί;

Το καλοκαίρι του 2020 δεν υπήρξε ήρεμο στον Νότιο Καύκασο. Στις 12 Ιουλίου ξέσπασαν πολυήμερες συγκρούσεις στα σύνορα Αρμενίας-Αζερμπαϊτζάν που είχαν ως αποτέλεσμα δεκάδες θύματα. Είχαν προηγηθεί μικρής κλίμακας συγκρούσεις στη συνοριακή γραμμή Αρμενίας-Αζερμπαϊτζάν το 2012, το 2014, το 2017 και το 2018. Ενώ τον Απρίλιο του 2016, ο «πόλεμος των 4 ημερών» στη Γραμμή Επαφής του Ναγκόρνο-Καραμπάχ σήμανε την κλιμάκωση της στρατιωτικής αντιπαράθεσης με εκτιμώμενο αριθμό θυμάτων περί τους 350. Ο σύντομος πόλεμος του 2016 έδειχνε ότι εκκίνησε από ένα καλά οργανωμένο σχέδιο του Μπακού να ανακαταλάβει στρατιωτικά τμήματα της ελεγχόμενης από τους Αρμένιους περιοχής του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Στις 27 Σεπτεμβρίου ξέσπασαν για μια ακόμα φορά ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ Αρμένιων και Αζέρων στη διαφιλονικούμενη περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ οι οποίες είναι οι πιο σφοδρές συγκρούσεις μετά το 1994, με μεγάλο αριθμό νεκρών μεταξύ των οποίων βρίσκονται και πολίτες. Η ένταση και η γεωγραφική έκταση των ενόπλων συγκρούσεων και κυρίως η διάρκειά τους δείχνουν ότι το σενάριο της στρατιωτικής λύσης ή και ενός γενικευμένου πολέμου μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν ισχυροποιείται με την πάροδο των ετών.

Τι οδήγησε στη σημερινή εμπόλεμη κατάσταση έπειτα από 30 σχεδόν χρόνια «εκκρεμούς διένεξης» στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ για το καθεστώς της περιοχής; Για τη διεθνή κοινότητα, το Ναγκόρνο-Καραμπάχ αποτελεί τμήμα του κράτους του Αζερμπαϊτζάν, ενώ εκκρεμεί μια οριστική λύση για το καθεστώς της περιοχής μέσω διαπραγματεύσεων που διεξάγονται από τον ΟΑΣΕ. Μετά τη διάλυση της ΕΣΣΔ το Ναγκόρνο-Καραμπάχ βρέθηκε εντός των συνόρων του νέου κράτους της Δημοκρατίας του Αζερμπαϊτζάν (η οποία διακήρυξε την ανεξαρτησία της τον Αύγουστο του 1991) μην έχοντας το ίδιο δικαίωμα ανεξαρτητοποίησης παρά το ότι η πλειοψηφία των κατοίκων του είναι Αρμένιοι. Η χάραξη των διεθνών συνόρων των νέων κρατών που προέκυψαν στα εδάφη της πρώην ΕΣΣΔ έγινε στη βάση των διοικητικών συνόρων των πρώην Σοβιετικών Δημοκρατιών και όχι των περιφερειών και των αυτόνομων περιοχών (καθεστώς που είχε το Ναγκόρνο-Καραμπάχ επί Σοβιετικής Ένωσης). Κριτήρια όπως η αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών η οποία εκφράστηκε από δημοψηφίσματα σαν αυτό της 20ης Φεβρουαρίου 1988 δεν αποτέλεσαν τη βάση της χάραξης των διεθνών συνόρων στον Καύκασο. Η πραγματικότητα, ωστόσο, της πληθυσμιακής σύστασης της περιοχής και η βούληση των κατοίκων του Ναγκόρνο-Καραμπάχ για ανεξαρτησία και ένωση με την Αρμενία οδήγησαν στην απόσχιση της περιοχής από το Αζερμπαϊτζάν έπειτα από έναν πόλεμο με εκτιμώμενο αριθμό θυμάτων τις 30.000 και ένα εκατομμύριο πρόσφυγες.

Οι Αρμένιοι επικαλούνται την αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών και του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ενώ θεωρούν ιστορικό λάθος την παραχώρηση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ στη διοίκηση του Αζερμπαϊτζάν από τη Σοβιετική ηγεσία. Το αίτημα των Αρμενίων του Ναγκόρνο-Καραμπάχ για ανεξαρτησία και ένωση με την Αρμενία προηγήθηκε της γένεσης του κράτους του Αζερμπαϊτζάν όταν το περιφερειακό Σοβιέτ του Ναγκόρνο-Καραμπάχ προχώρησε στο δημοψήφισμα της 20ης Φεβρουαρίου 1988 (το οποίο μπουκόταραν οι Αζέροι της περιοχής). Το ψήφισμα εξέφραζε τη βούληση των εργαζομένων της αυτόνομης περιοχής του Ναγκόρνο-Καραμπάχ να ζητήσουν από το Ανώτατο Σοβιέτ να μεταφέρει την περιφέρεια από το σοβιετικό Αζερμπαϊτζάν στη σοβιετική Αρμενία. Με δεύτερο δημοψήφισμα (στο οποίο πάλι δεν συμμετείχαν οι ντόπιοι Αζέροι) στις 10 Δεκεμβρίου 1991 οι Αρμένιοι στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ ψήφισαν υπέρ της δημιουργίας ενός ανεξάρτητου κράτους, γεγονός που οδήγησε σε έναν ευρείας κλίμακας πόλεμο μεταξύ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν. Ο πόλεμος έληξε με νίκη των Αρμενίων οι οποίοι απέκτησαν τον έλεγχο του Ναγκόρνο-Καραμπάχ και άλλων επτά περιοχών γύρω από αυτό (Aghdam, Jabrail, Fuzuli, Kalbajar, Gubadli, Lachin και Zangilan), στις οποίες ωστόσο η πλειοψηφία των κατοίκων δεν ήταν Αρμένιοι. Έτσι, οι Αρμένιοι θεωρούν ότι δεν έχουν καταπατήσει την αρχή

Ναγκόρνο-Καραμπάχ: 30 χρόνια σύγκρουσης

“Η διατήρηση της σύγκρουσης σε μια «παγωμένη» ή «εκκρεμή» κατάσταση λειτουργούσε έως σήμερα προς όφελος όλων των μερών.”

“Οι λόγοι που το Μπακού επεδίωξε την αναζωπύρωση της σύγκρουσης προέρχονται κυρίως από την εκτίμηση της Αζερικής ηγεσίας ότι οι διεθνείς συνθήκες και το στρατιωτικό ισοζύγιο ευνοούν το Αζερμπαϊτζάν.”

της εδαφικής κυριαρχίας του Αζερμπαϊτζάν καθώς το Ναγκόρνο-Καραμπάχ ξεκίνησε τη διαδικασία ένωσης με την Αρμενία πριν καν το Αζερμπαϊτζάν διακηρύξει την ανεξαρτησία του τον Αύγουστο του 1991 (και πριν από τη διάλυση της ΕΣΣΔ τον Δεκέμβριο του 1991). Από την άλλη μεριά, το Μπακού θεωρεί το Ναγκόρνο-Καραμπάχ τμήμα της επικράτειάς του, όπως εξάλλου αναγνωρίζεται από τη διεθνή κοινότητα, και απαιτεί την απόσυρση των αρμενικών δυνάμεων κατοχής από το Ναγκόρνο-Καραμπάχ και από τα γύρω εδάφη. Το Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ με ψήφισμα του το 1993 (853/1993)¹ έχει καλέσει τους Αρμένιους να αποχωρήσουν από τα εδάφη που έχουν καταλάβει ενώ έχουν υπάρξει κατά καιρούς και άλλα ψηφίσματα² που καταδικάζουν την αρμενική επιθετικότητα.

Μετά την επίτευξη εκεχειρίας το 1994, με τη διαμεσολάβηση της Ρωσίας, η περιοχή του Ναγκόρνο-Καραμπάχ αποτελεί ένα de facto, μη διεθνώς αναγνωρισμένο, κράτος στον Νότιο Καύκασο. Η βιωσιμότητά του εξαρτάται άμεσα από την Αρμενία (η οποία ωστόσο δεν έχει αναγνωρίσει επίσημα την κρατική του υπόσταση). Αν και η διεθνής κοινότητα έχει παρέμβει για την εξεύρεση λύσης κυρίως μέσω της Ομάδας Μινσκ του ΟΑΣΕ, η συμφωνία μεταξύ των εμπλεκόμενων μερών δεν έχει καταστεί εφικτή. Η διατήρηση της σύγκρουσης σε μια «παγωμένη» ή «εκκρεμή» κατάσταση λειτουργούσε έως σήμερα προς όφελος όλων των μερών. Για το Ερεβάν και το Στεπανακέρτ (πρωτεύουσα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ) σήμαινε την παγίωση της κατάστασης και την ισχυροποίηση της κρατικής υπόστασης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ που σταδιακά θα οδηγούσε στην αποδοχή των αιτημάτων των Αρμενίων από τη διεθνή κοινότητα και σε μια διπλωματική νίκη. Για το Μπακού, η επένδυση των εσόδων από τις εξαγωγές ενέργειας σε εξοπλιστικά προγράμματα του έδινε τη δυνατότητα να ελπίζει στην ανατροπή της ισορροπίας ισχύος προς όφελός του και σε στρατιωτική υπεροχή (και νίκη στο στρατιωτικό πεδίο) που θα εξανάγκαζε την Αρμενία σε απόσυρση από τα εδάφη του. Για τη Ρωσία, η διατήρηση ελεγχόμενων, εκκρεμών συγκρούσεων στην περιοχή την οποία η ίδια θεωρεί ως εγγύς εξωτερικό (near abroad) στο οποίο έχει προνομιακά συμφέροντα (privileged interests), της παρέχει τη δυνατότητα πολιτικής παρέμβασης στο εσωτερικό των εμπλεκόμενων χωρών (όπου αυτό είναι εφικτό) αλλά κυρίως διαιώνισης της επιρροής της στην περιοχή.

Τι άλλαξε σήμερα και η παγωμένη σύγκρουση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ αναζωπυρώθηκε σε τόσο μεγάλη κλίμακα; Οι περισσότεροι αναλυτές συμφωνούν ότι η σημερινή αναζωπύρωση οφείλεται σε ενέργειες του Αζερμπαϊτζάν. Οι λόγοι που το Μπακού επεδίωξε την αναζωπύρωση της σύγκρουσης προέρχονται κυρίως από την εκτίμηση της αζερικής ηγεσίας ότι οι διεθνείς συνθήκες και το στρατιωτικό ισοζύγιο ευνοούν το Αζερμπαϊτζάν στην εφαρμογή μιας πολιτικής πολέμων «σαλαμοποίησης»³ (salami wars) που θα φέρει μικρές, αλλά σημαντικές πολιτικά νίκες με την κατάκτηση μικρών εδαφών στη διαφιλονικούμενη περιοχή, κυρίως δε στις γύρω περιοχές του θύλακα του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Αν και δεν θα πρέπει να υπερεκτιμώνται οι εσωτερικές παράμετροι στην απόφαση του Μπακού να αναζωπυρώσει τη διένεξη, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι μια νίκη θα ήταν σήμερα σημαντική για την πολιτική επιβίωση του καθεστώτος του Προέδρου Ιλχάμ Αλίεφ. Η πτώση των τιμών του πετρελαίου και οι οικονομικές επιπτώσεις του COVID-19 έχουν φέρει επιβράδυνση στους ρυθμούς ανάπτυξης της αζερικής οικονομίας, ενώ η καταπίεση κάθε αντιπολιτευόμενης φωνής έχει προκαλέσει τη διεθνή αποδοκιμασία του καθεστώτος Αλίεφ. Σε συνδυασμό με τα παραπάνω, η κοινωνική έκρηξη και οι αναταραχές στη Λευκορωσία (το έτερο τελευταίο απολυταρχικό καθεστώς στην περιοχή της Ανατολικής Γειτονίας) έχουν

¹Resolution 853 (1993), Adopted by the Security Council at its 3259th meeting, on 29 July 1993, <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm>

²Όπως το Ψήφισμα 1416 (2005) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης, https://web.archive.org/web/20101128005101/http://assembly.coe.int/Main.asp?link=/Documents/AdoptedText/ta05/ERES14_16.htm

³Popescu, Nicu ‘A hill here, a village there: Nagorno-Karabakh’, ECFR Commentary, 2 October 2020, https://www.ecfr.eu/article/commentary_a_hill_here_a_village_here_nagorno_karabakh_and_the_salami_slic

επίσης φέρει ανησυχία στην ηγεσία του Αλίεφ λόγω του αντίκτυπου που θα μπορούσαν να έχουν στους πολίτες του Αζερμπαϊτζάν. Το Αζερμπαϊτζάν δεν έχει βιώσει καμία «έγχρωμη επανάσταση» έως σήμερα. Μια νίκη στο μέτωπο του Ναγκόρνο-Καραμπάχ εκτιμάται ότι θα ενισχύσει το καθεστώς Αλίεφ στο εσωτερικό της χώρας ενώ θα κλονίσει την πολιτική σταθερότητα στην Αρμενία.

“Αν και δεν θα πρέπει να υπερεκτιμώνται οι εσωτερικές παράμετροι στην απόφαση του Μπακού να αναζωπυρώσει τη διένεξη[...] μια νίκη θα ήταν σήμερα σημαντική για την πολιτική επιβίωση του καθεστώτος του Προέδρου Ιλχάμ Αλίεφ.”

“Η διένεξη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ δεν έχει κάποια ιδιαίτερη θέση στις σχέσεις Ρωσίας και Δύσης σε αντίθεση με άλλες εκκρεμείς συγκρούσεις.”

Τι να περιμένουμε; Με το βλέμμα στραμμένο στη Μόσχα

Η διένεξη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ δεν έχει κάποια ιδιαίτερη θέση στις σχέσεις Ρωσίας και Δύσης σε αντίθεση με άλλες εκκρεμείς συγκρούσεις στην ευρύτερη περιοχή. Παρά τη διεθνοποίηση της διαδικασίας διαπραγμάτευσης ο ρόλος της Ρωσίας στην περίπτωση του Ναγκόρνο-Καραμπάχ υπήρξε εξέχων εξ αρχής. Ενδεικτικά τόσο το 1994 όσο και το 2016 η Μόσχα ήταν αυτή που εξασφάλισε την επίτευξη εκχειρίας. Είναι συνεπώς αναμενόμενο, όλα τα βλέμματα να είναι στραμμένα κυρίως στη Μόσχα για την επίτευξη εκχειρίας και αυτή τη φορά. Ωστόσο η Μόσχα σήμερα δείχνει διστακτική να αναλάβει (ακόμα) κάποια πρωτοβουλία για τον τερματισμό των συγκρούσεων. Δεν φαίνεται να είναι ούτε διατεθειμένη να υποστηρίξει στρατιωτικά την Αρμενία μέσα στα πλαίσια της αμυντικής συμφωνίας του Οργανισμού της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας, επικαλούμενη το γεγονός ότι η αμυντική συμφωνία αφορά μόνο την επικράτεια του κράτους της Αρμενίας και όχι τα εδάφη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ και των γύρω περιοχών που τελούν υπό αρμενικό έλεγχο. Ο Οργανισμός της Συνθήκης Συλλογικής Ασφάλειας δεν προέβη καν σε κάποια μορφή δήλωσης ή προειδοποίησης προς το Αζερμπαϊτζάν. Η Κοινή Δήλωση⁴ Ρωσίας, ΗΠΑ και Γαλλίας την 1^η Οκτωβρίου για κατάπαυση των εχθροπραξιών και επανέναρξη της Ομάδας Μινσκ δείχνει ότι η Μόσχα δεν επιθυμεί να ενεργήσει μονομερώς. Ίσως μάλιστα οι εχθροπραξίες στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ να αποτελούν για τη Μόσχα μια καλή ευκαιρία για να αναθερμάνει τη συνεργασία της με τη Δύση σε μια περίοδο τεταμένων σχέσεων (κυρώσεις λόγω Κριμαίας, υπόθεση Αλεξέι Ναβάλνι, υβριδικός πόλεμος). Εξάλλου η σύγκρουση στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ έρχεται να προστεθεί σε μια ήδη βεβαρημένη διεθνή ατζέντα για τη Μόσχα λόγω της εμπλοκής της σε πολλά άλλα μέτωπα στην ευρύτερη περιοχή και ιδιαίτερα στη Συρία, τη Λευκορωσία και τη Λιβύη, όπως και η διαρκής της εμπλοκή στην Ουκρανία.

Ένα στοιχείο στην πολιτική της Μόσχας είναι ότι σήμερα η διεθνής της πολιτική περισσότερο από όποια άλλη στιγμή στη μεταψυχροπολεμική περίοδο χαράσσεται πέρα από ιστορικές «αγκυλώσεις» και «δεσμεύσεις» του παρελθόντος. Το να εμπλακεί άμεσα υποστηρίζοντας στρατιωτικά τον σύμμαχο Αρμενικό λαό δεν αποτελεί προτεραιότητα για τη Μόσχα, ιδιαίτερα όσο οι συγκρούσεις παραμένουν εκτός της επικράτειας της Αρμενίας (στην οποία διατηρεί βάσεις). Αντιθέτως, κεντρικός άξονας της πολιτικής της Μόσχας είναι η διατήρηση καλών διμερών σχέσεων και με τις δύο εμπόλεμες πλευρές. Μάλιστα μια οπισθοχώρηση και πιθανή ήττα στο μέτωπο του Ναγκόρνο-Καραμπάχ αναμένεται ότι θα εξαναγκάσει την αρμενική ηγεσία σε απόλυτη υποταγή στη Μόσχα.

Η Μόσχα είναι δυσαρεστημένη από την δημοκρατική στροφή το 2018 στην Αρμενία, η οποία συνοδεύτηκε από ειρηνικές διαμαρτυρίες που ξεκίνησαν τον Μάρτιο 2018 κατά της προηγούμενης διακυβέρνησης της χώρας και έφεραν στην εξουσία τον νυν Πρωθυπουργό και ηγέτη του κινήματος διαμαρτυρίας Νικόλ Πασινιάν. Οποιαδήποτε εξάλλου βοήθεια από τη Μόσχα προς το Ερεβάν αναμένεται να συνοδεύεται με νέες απαιτήσεις (οικονομικές, στρατιωτικές, πολιτικές). Όπως ανέφερε στις 28 Σεπτεμβρίου η Margarita Simonyan του κρατικού Russia Today, που απηχεί τις σκέψεις του Κρεμλίνου, «στα δωμάτια όπου

⁴ Statement of the presidents of Russia, the United States and France on Nagorno-Karabakh, 1 October 2020, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/64133>

χαράσσεται η πολιτική στη Μόσχα λέγεται ότι η Αρμενία είναι είτε καταδικασμένη να επιστρέψει στη Ρωσία, είτε καταδικασμένη». ⁵

Δεν θα πρέπει ωστόσο να υπερβάλουμε την πρόθεση της Μόσχας να προσδέσει στο άρμα της περαιτέρω τη σημερινή αρμενική ηγεσία αφού η κυβέρνηση Πασινιάν δεν έχει αμφισβητήσει καμία πτυχή της συνεργασίας με τη Ρωσία (όπως τη συμμετοχή στην Ευρασιατική Οικονομική Κοινότητα). Το Αζερμπαϊτζάν αποτελεί επιπλέον για τη Μόσχα έναν υπολογίσιμο εταίρο με τον οποίο οι οικονομικές σχέσεις εμβαθύνουν, ιδιαίτερα όσον αφορά στις πωλήσεις ρωσικών όπλων ενώ το αυταρχικό μοντέλο διακυβέρνησης της χώρας δεν αποτελεί απειλή για τη Μόσχα. Ο Πρόεδρος Βλαντίμιρ Πούτιν μετά την άνοδό του στην Προεδρία προσπάθησε συστηματικά να βελτιώσει τις σχέσεις με το Αζερμπαϊτζάν, οι οποίες είχαν δεχθεί πλήγμα κατά την περίοδο Γιέλτσιν. Η Μόσχα έχει πολλές φορές δηλώσει ότι δεν επιθυμεί να βλάψει τις καλές διπλωματικές σχέσεις που τηρεί τόσο με το Ερεβάν όσο και με το Μπακού και προτιμά τον ρόλο του διεθνούς ειρηνοποιού παρά του εμπλεκόμενου μέρους.

Εν τέλει, μπορούμε να πούμε ότι τη Μόσχα την ενδιαφέρει πρωτίστως η διατήρηση της δικής της επιρροής στην περιοχή (και στις δύο χώρες) παρά το ποιος θα είναι αυτός που θα βγει νικητής από τη διένεξη. Ανατροπή στην πολιτική «αυτοσυγκράτησης» της Μόσχας μπορεί ωστόσο να προκαλέσει η στρατιωτική και διπλωματική δραστηριοποίηση της Τουρκίας που ξεδιπλώνεται στην περιοχή. Η Μόσχα θα επιδιώξει να διατηρήσει την πρωτοκαθεδρία στις όποιες διαπραγματεύσεις μεταξύ Αρμενίων και Αζέρων, όπως δείχνει και η συνάντηση των ΥΠΕΞ Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν στη Μόσχα στις 9 Οκτωβρίου, η πρώτη συνάντηση υψηλού επιπέδου μετά την έναρξη των συγκρούσεων. Στη συνάντηση επετεύχθη συμφωνία προσωρινής εκεχειρίας για ανθρωπιστική βοήθεια ώστε ο Ερυθρός Σταυρός να φροντίσει για την ανταλλαγή των σορών όσων σκοτώθηκαν στις συγκρούσεις.

“ Εν τέλει, μπορούμε να πούμε ότι τη Μόσχα την ενδιαφέρει πρωτίστως η διατήρηση της δικής της επιρροής στην περιοχή (και στις δύο χώρες) παρά το ποιος θα είναι αυτός που θα βγει νικητής από τη διένεξη.”

Οι Υπουργοί Εξωτερικών Αρμενίας και Αζερμπαϊτζάν στη Μόσχα (9/10/2020). Φωτογραφία από την ιστοσελίδα του Facebook της εκπροσώπου τύπου του Ρωσικού Υπουργείου Εξωτερικών, Maria Zakharova.

⁵ https://twitter.com/M_Simonyan/status/1310566429482266626

Η Τουρκία ως εμπλεκόμενο μέρος;

Τη σύγκρουση αυτή φαίνεται να επιδιώκει να εκμεταλλευτεί αν όχι να υποδαυλίζει ο Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν στην προσπάθειά του να αναδείξει την Τουρκία ως περιφερειακή δύναμη που ακολουθεί μια αυτόνομη εξωτερική πολιτική, πέρα από δεσμεύσεις που απορρέουν από τη συμμετοχή της χώρας στους δυτικούς θεσμούς ασφάλειας. Αντίθετα από την υπόλοιπη διεθνή κοινότητα η Άγκυρα δεν καλεί για επίτευξη εκεχειρίας αλλά ταυτίζεται με την πολιτική του Αζερμπαϊτζάν υποστηρίζοντάς το διπλωματικά, αλλά και σύμφωνα με αναφορές και στρατιωτικά και καλώντας ταυτόχρονα τις αρμενικές δυνάμεις να αποσυρθούν ως μονόδρομο για την επίτευξη ειρήνης. Κάθε άλλο παρά ενεργώντας ως διαμεσολαβητής, ο Τούρκος Πρόεδρος Ρετζέπ Ταγίπ Ερντογάν υποστήριξε ότι θα βοηθήσει «με όλα τα μέσα» το Αζερμπαϊτζάν, ενώ διαφώνησε με την κοινή δήλωση των τριών Προέδρων της Ρωσίας, των ΗΠΑ και της Γαλλίας για εκεχειρία, λέγοντας ότι δεν νομιμοποιούνται να μιλούν για εκεχειρία όταν οι τρεις συμπρόεδροι της Ομάδας Μινσκ έχουν αγνοήσει τη διαμάχη για 30 χρόνια.⁶

Οι ενδείξεις ότι η Τουρκία βρίσκεται πίσω από τη μεταφορά τζιχαντιστών από τη Συρία στο Αζερμπαϊτζάν και οι αναφορές για υποστήριξη της αεράμυνας του Αζερμπαϊτζάν από τουρκικά αεροσκάφη και drones δείχνουν ότι η Άγκυρα αποτελεί πλέον ένα από τα άμεσα εμπλεκόμενα μέρη στη σύγκρουση. Παρά τις ηγεμονικές της φιλοδοξίες ωστόσο, η Άγκυρα δεν έχει τη δυνατότητα να αναλάβει έναν πιο καθοριστικό ρόλο στο διένεξη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ. Παρά την αδράνεια της Μόσχας, η τελευταία δε θα επιτρέψει την δραστηριοποίηση μιας τρίτης δύναμης ακόμα και αν αυτή είναι η Τουρκία με την οποία έχει αναπτυχθεί ένα είδος αμοιβαίας «κατανόησης» και προσπάθειας σύγκλισης των αντικρουόμενων θέσεων τους σε σημαντικά ζητήματα περιφερειακής ασφάλειας όπως στη Λιβύη και τη Συρία. Η περιοχή του Νοτίου Καυκάσου αποτελεί για τη Μόσχα το δικό της «εγγύς εξωτερικό» το οποίο δεν θα διαμοιράσει με την Άγκυρα. Δεν θα πρέπει να αποκλειστεί βεβαίως ένα κάλεσμα από τον Ερντογάν για την παράκαμψη της Ομάδας Μινσκ ως πλαισίου επίλυσης της διένεξης και την αναζωπύρωση της ιδέας για ένα νέο Σύμφωνο Σταθερότητας στον Νότιο Καύκασο⁷ μεταξύ των τριών χωρών του Ν. Καυκάσου, της Ρωσίας και της Τουρκίας σαν αυτό που είχε προτείνει και παλαιότερα στον πόλεμο Γεωργίας-Ρωσίας τον Αύγουστο του 2008 και το οποίο αν και βρήκε καταρχήν τη συναίνεση της Μόσχας έμεινε κενό γράμμα.

Αν και δεν θα πρέπει να υπερβάλουμε ως προς τις δυνατότητες της Τουρκίας, κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει την ενίσχυση της στρατιωτικοποίησης της πολιτικής του Ερντογάν στον Νότιο Καύκασο όπως βλέπουμε και σε άλλα περιφερειακά ζητήματα. Μια ενεργότερη εμπλοκή της Άγκυρας ωστόσο θα ανατρέψει τις εύθραυστες ισορροπίες που διατηρεί η Μόσχα στο πρώην αυτό σοβιετικό έδαφος και θα αναγκαστεί να προβεί σε εξισορρόπηση της Άγκυρας. Η Άγκυρα θα μπορούσε βεβαίως να συμβάλει στην επίτευξη εκεχειρίας, καθώς είναι από τις λίγες δυνάμεις που θα μπορούσαν να ασκήσουν επιρροή στο καθεστώς Αλίεφ. Αυτό όμως δεν είναι στις προθέσεις της σήμερα.

“Αν και δεν θα πρέπει να υπερβάλουμε ως προς τις δυνατότητες της Τουρκίας, κανείς δεν μπορεί να αποκλείσει την ενίσχυση της στρατιωτικοποίησης της πολιτικής του Ερντογάν στον Νότιο Καύκασο.”

⁶ Bagirova, Nailia and Nvard Hovhannisyan, ‘Turkey rejects Russia, France, US over Nagorno-Karabakh ceasefire measures’, France24 News, 1 October 2020,

<https://www.fr24news.com/a/2020/10/turkey-rejects-russia-france-us-over-nagorno-karabakh-ceasefire-measures-2.html>

⁷ Bigg, Claire ‘Turkey Revives ‘Caucasus Initiative,’ But Faces Obstacles’, RFE/RL, 5 September 2008,

https://www.rferl.org/a/Turkey_Caucasus_Initiative_Obstacles/1196703.html

Ο περιορισμένος ρόλος της ΕΕ και των ΗΠΑ

“Η ΕΕ κατά συνέπεια δεν έχει εργαλεία και τρόπους άσκησης αποτελεσματικής πίεσης σε καμία από τις δύο πρωτεύουσες και ιδιαίτερα στο Μπακού.”

“Η αποδυνάμωση του αμερικανικού παράγοντα στην περιοχή δεν πρέπει ωστόσο να εκλαμβάνεται ως πρόσκαιρη που θα ανατραπεί άρδην μετά τις προεδρικές εκλογές του Νοεμβρίου.”

Μπορεί η Ευρωπαϊκή Ένωση να συμβάλει στην αποκλιμάκωση; Η Ευρωπαϊκή Ένωση είναι σε μεγάλο βαθμό αδύναμη να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο είτε στην επίτευξη εκεχειρίας είτε στην επίλυση της σύγκρουσης. Τόσο η Αρμενία όσο και το Αζερμπαϊτζάν είναι από τις λιγότερο ενεργές χώρες στην Ανατολική Εταιρική Σχέση ενώ καμία δεν έχει φιλοδοξίες ένταξης της ΕΕ. Η ΕΕ κατά συνέπεια δεν έχει εργαλεία και τρόπους άσκησης αποτελεσματικής πίεσης σε καμία από τις δύο πρωτεύουσες και ιδιαίτερα στο Μπακού το οποίο θα πρέπει να πεισθεί να τερματίσει την στρατιωτική κλιμάκωση. Πέρα από τη Δήλωση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου⁸ με την οποία η ΕΕ καλεί τα μέρη να δεσμευθούν στην επίτευξη εκεχειρίας και στην ειρηνική επίλυση της διένεξης, η ΕΕ αποφάσισε την παροχή άμεσης ανθρωπιστικής βοήθειας ύψους €500.000⁹.

Σήμερα περισσότερο από κάθε άλλη φορά στο πρόσφατο παρελθόν, απούσες παραμένουν και οι ΗΠΑ καθώς η αμερικανική διοίκηση βρίσκεται στο τελευταίο στάδιο της προεκλογικής περιόδου. Η αποδυνάμωση του Αμερικανικού παράγοντα στην περιοχή δεν πρέπει ωστόσο να εκλαμβάνεται ως πρόσκαιρη που θα ανατραπεί άρδην μετά τις προεδρικές εκλογές του Νοεμβρίου. Οι ΗΠΑ δεν έχουν αναλάβει σημαντική ενεργό δράση για το Ναγκόρνο-Καραμπάχ ούτε στο παρελθόν, σε αντίθεση με την πιο ενεργή πολιτική της στην Ουκρανία και την Γεωργία, χώρες με σαφή φιλοδυτικό προσανατολισμό. Η απουσία σαφούς γεωπολιτικής στρατηγικής στη διεθνή πολιτική ιδιαίτερα από την ηγεσία Τραμπ αποδυναμώνει περαιτέρω το σενάριο ενίσχυσης της αμερικανικής παρουσίας στην περιοχή αυτή του Νοτίου Καυκάσου. Έχουν περάσει τέσσερα χρόνια προεδρίας Τραμπ χωρίς να έχει διατυπωθεί μια ξεκάθαρη αμερικανική στρατηγική για τον Νότιο Καύκασο. Η αρμενική διασπορά μπορεί βεβαίως να λειτουργήσει ως ένας σημαντικός δίαυλος επικοινωνίας με τη διοίκηση Τραμπ, όμως η επιρροή της δεν θα πρέπει να υπερεκτιμάται. Εξάλλου, η διοίκηση Τραμπ έχει πολλάκις δείξει ότι λαμβάνει υπόψη της περισσότερο οικονομικούς παράγοντες παρά την γεωπολιτική στην διαμόρφωση των προτεραιοτήτων της διεθνούς της ατζέντας. Υπό αυτή την έννοια, η διάσταση της ενέργειας (βλ. ενεργειακά αποθέματα στο Αζερμπαϊτζάν) βαραίνει ιδιαίτερα.

Ο παράγοντας Ιράν

Ένας άλλος σημαντικός δρών στην περιοχή είναι το Ιράν, το οποίο δήλωσε έτοιμο να μεσολαβήσει για την επανέναρξη των συνομιλιών μεταξύ των δύο εμπλεκόμενων μερών. Το γειτονικό Ιράν (το οποίο έχει κοινά σύνορα τόσο με το Αζερμπαϊτζάν όσο και με την Αρμενία) θα διαδραματίσει αυξημένο ρόλο κυρίως σε περίπτωση παρατεταμένων συγκρούσεων αν και θα αποφύγει την ενεργό εμπλοκή στην περιοχή καθώς βρίσκεται ήδη αντιμέτωπο με άλλα ζητήματα ασφάλειας στη Μέση Ανατολή. Η πολιτική του Ιράν φιλτράρεται κυρίως μέσα από την παρουσία Αζέρων στην επικράτειά του. Η διατήρηση του στάτους κβο και της «εκκρεμούς» σύγκρουσης (που κρατά το Αζερμπαϊτζάν απασχολημένο) είναι κάτι που έως σήμερα έχει γίνει αποδεκτό και από το Ιράν.

⁸ European Council, Special meeting of the European Council (1 and 2 October 2020) – Conclusions, EUCO 13/20, Brussels, 2 October 2020, <https://www.consilium.europa.eu/media/45910/021020-euco-final-conclusions.pdf>

⁹ European Commission, EU provides initial emergency aid to civilians affected by the Nagorno Karabakh conflict, 2 October 2020, https://ec.europa.eu/echo/news/eu-provides-initial-emergency-aid-civilians-affected-nagorno-karabakh-conflict_en

Μια δύσκολη εκχειρίδια

“Ακόμα και αν επιτευχθεί εκχειρίδια είναι αμφίβολη η διατήρησή της.”

“Η εξεύρεση βιώσιμης λύσης βρίσκεται στα χέρια των ηγεσιών και των πολιτών των δύο πλευρών, καμία από τις οποίες έως σήμερα δεν έδειξε την πολιτική βούληση για εξεύρεση λύσης.”

Ακόμα και αν επιτευχθεί εκχειρίδια είναι αμφίβολη η διατήρησή της. Η συχνότητα και ένταση των συγκρούσεων την τελευταία πενταετία με «πρωτοβουλία» του Μπακού δείχνει ότι το Αζερμπαϊτζάν είναι αποφασισμένο να κλιμακώσει την στρατιωτική αντιπαράθεση προκειμένου να γυρίσει στο status quo ante. Και δεν φαίνεται να υπάρχει κάποια τρίτη δύναμη που να μπορεί ή να είναι διατεθειμένη να ασκήσει πίεση στο Μπακού. Από την άλλη μεριά, η Αρμενία θεωρεί ότι ακόμα και αν απολέσει κάποια εδάφη στις γύρω από το Ναγκόρνο-Καραμπάχ περιοχές αυτό δεν αποτελεί ήττα. Η επιστροφή στο status quo ante για τους Αρμένιους του Ναγκόρνο-Καραμπάχ είναι μη αποδεκτή με οποιοδήποτε κόστος.

Η κλίμακα των εχθροπραξιών σήμερα και η απώλεια εκατοντάδων ανθρώπινων ζώων πρέπει να δραστηριοποιήσουν τη διεθνή κοινότητα για την επανέναρχη των διαπραγματεύσεων εντός της Ομάδας Μινσκ του ΟΑΣΕ. Η μη επίτευξη λύσης εδώ και 30 χρόνια δεν οφείλεται στην ανικανότητα και αδιαφορία της διεθνούς κοινότητας όπως ισχυρίζεται ο Ερντογάν αποδοκιμάζοντας την Κοινή Δήλωση των τριών Προέδρων. Η εξεύρεση βιώσιμης λύσης βρίσκεται στα χέρια των ηγεσιών και των πολιτών των δύο πλευρών, καμία από τις οποίες έως σήμερα δεν έδειξε την πολιτική βούληση για εξεύρεση λύσης. Δυστυχώς η ένταση των συγκρούσεων στο μέτωπο και στο επίπεδο της ρητορικής απομακρύνουν ακόμα περισσότερο το Μπακού και το Ερεβάν.

Η Ελλάδα απέναντι στην αναθέρμανση της διένεξης

Η θέση της Ελλάδας στη διένεξη του Ναγκόρνο-Καραμπάχ διαμορφώνεται σταθερά έως σήμερα από δύο κυρίως παραμέτρους. Πρώτον, την πάγια θέση της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής ότι η επίλυση των διμερών διαφορών πρέπει να γίνεται στο πλαίσιο του διεθνούς δικαίου, προτάσσοντας παράλληλα τον σεβασμό της αρχής της εδαφικής κυριαρχίας των κρατών. Έτσι, σε ανακοίνωσή του το Υπουργείο Εξωτερικών κάλεσε «όλα τα μέρη να επιδείξουν αυτοσυγκράτηση, να προβούν σε άμεση παύση των εχθροπραξιών και να επιστρέψουν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων στο πλαίσιο της Ομάδας Μινσκ» ενώ «αποδοκιμάζει κάθε παρέμβαση τρίτων που υποδαυλίζει την ένταση». Δεύτερον, η Αθήνα έχει μακρόχρονους ιστορικούς δεσμούς με τον λαό των Αρμενίων με τον οποίο μοιράζεται μεταξύ άλλων κοινές, οδυνηρές, μνήμες από την γενοκτονία των χριστιανικών πληθυσμών από τους Οθωμανούς στη Μικρά Ασία. Έτσι, κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων και στην τηλεφωνική επικοινωνία¹⁰ μεταξύ του υπουργού Εξωτερικών Νίκου Δένδια με τον Αρμένιο ομόλογό του Ζ. Μνατσακανιάν «επιβεβαιώθηκαν οι ισχυροί δεσμοί φιλίας Ελλάδας και Αρμενίας» ενώ ο Ν. Δένδιας «καταδίκασε την απώλεια ζώων» και «επιβεβαιώθηκε η ετοιμότητα της Ελλάδος να βοηθήσει στις προσπάθειες για άμεση αποκλιμάκωση». Σε μια προσπάθεια ενίσχυσης της διπλωματικής επίλυσης της κρίσης, ο Έλληνας Υπουργός Εξωτερικών, Νίκος Δένδιας, με επιστολή¹¹ του στην Αλβανική Προεδρία του ΟΑΣΕ, ζήτησε την έκτακτη σύγκληση του Μόνιμου Συμβουλίου του Οργανισμού για την άμεση συζήτηση του ζητήματος. Στην παραπάνω ισορροπημένη θέση της Αθήνας κατά την έναρξη των εχθροπραξιών στις 27 Σεπτεμβρίου ασκήθηκε κριτική από μια μερίδα εγχώριων σχολιαστών,

¹⁰ Τηλεφωνική επικοινωνία Δένδια με τον Αρμένιο ομόλογό του για το Ναγκόρνο-Καραμπάχ, Τα Νέα, 27 Σεπτεμβρίου 2020 <https://www.tanea.gr/2020/09/27/politics/tilefoniki-epikoinonia-dendia-me-ton-armenio-omologo-tou-gia-to-nagkorno-karampax/>

¹¹ Υπουργείο Εξωτερικών, Ανακοίνωση του Υπουργείου Εξωτερικών σχετικά με την κλιμάκωση της έντασης στο Ναγκόρνο-Καραμπάχ, Αθήνα, 30 Σεπτεμβρίου 2020 <https://www.mfa.gr/epikairota/diloseis-omilies/anakoinose-tou-upourgeiou-exoterikon-skhetika-me-ten-klimakose-tes-entases-sto-nagkorno-karampakh.html>

που περίμενε την έντονη καταδίκη της επιθετικότητας του Μπακού και την πιο ενεργό υποστήριξη προς την Αρμενία.

Αν και οι σχέσεις μεταξύ Αθήνας και Μπακού έχουν συχνά διαταραχθεί στο παρελθόν (το Αζερμπαϊτζάν έχει δηλώσει την πρόθεσή του να αναγνωρίζει επίσημα το ψευδοκράτος της Βόρειας Κύπρου), οι διμερείς οικονομικές και πολιτικές σχέσεις των δύο μερών εμβάθυναν τα προηγούμενα χρόνια. Ιδιαίτερη ώθηση στις διμερείς σχέσεις έδωσε η συμμετοχή της Ελλάδας στον «Νότιο Διάδρομο» ο οποίος μεταφέρει αζερικό φυσικό αέριο προς την Ευρώπη συμβάλλοντας στην διαφοροποίηση του ενεργειακού εφοδιασμού της ΕΕ. Η δήλωση ωστόσο της κυβέρνησης του Αζερμπαϊτζάν περί ανοχής του ελληνικού κράτους σε προετοιμασία τρομοκρατικών ενεργειών, σε προσπάθειες στρατολόγησης τρομοκρατών μαχητών και κυβερνοεπιθέσεις από την ελληνική επικράτεια κατά του Αζερμπαϊτζάν, στο πλαίσιο της σύγκρουσης στο [Ναγκόρνο-Καραμπάχ](#), οδήγησαν σε διπλωματική κρίση¹². Η Αθήνα προχώρησε σε αυστηρό διάβημα διαμαρτυρίας στον Πρέσβη του Αζερμπαϊτζάν και ανακάλεσε τον Έλληνα πρέσβη στο Μπακού. Είχε επίσης προηγηθεί η προσβλητική υποδοχή¹³ του Πρέσβη της Ελλάδας από τον Πρόεδρο του Αζερμπαϊτζάν κατά τη διάρκεια της παράδοσης των διαπιστευτηρίων του στις 2 Σεπτεμβρίου, όταν κατηγόρησε την Αθήνα για στρατιωτική συνεργασία με την Αρμενία ενώ δήλωσε ότι το Αζερμπαϊτζάν υποστηρίζει την Τουρκία σε όλες τις περιστάσεις συμπεριλαμβανομένων των ζητημάτων πληροφοριών στην Ανατολική Μεσόγειο.

Παρά την αδιαμφισβήτητη κατανόηση που δείχνει ο ελληνικός λαός στον αρμενικό λαό από την μία μεριά, και την επιθετική ρητορική που δέχεται η κυβέρνηση της Αθήνας από το Μπακού από την άλλη μεριά, η Αθήνα παραμένει σταθερά προσηλωμένη στη θεμελιώδη θέση της για την ειρηνική επίλυση των διαφορών εντός του διεθνούς δικαίου και την ανάληψη διπλωματικών πρωτοβουλιών προς αυτή την κατεύθυνση, μια θέση εξάλλου που συνάδει απόλυτα με την πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης ως προς την επίλυση της διένεξης του Ναγκόρνο-Καραμπάχ.

“...η Αθήνα παραμένει σταθερά προσηλωμένη στη θεμελιώδη θέση της για την ειρηνική επίλυση των διαφορών εντός του διεθνούς δικαίου.”

¹² Υπουργείο Εξωτερικών, Ανακοίνωση του Υπουργείου Εξωτερικών για τους απαράδεκτους ισχυρισμούς της κυβέρνησης του Αζερμπαϊτζάν, Αθήνα, 7 Οκτωβρίου 2020, <https://www.mfa.gr/epikairota/diloseis-omilies/anakoinose-tou-upourgeiou-exoterikon-gia-tous-aparadektous-iskhurismous-tes-kuberneses-tou-azempaitzan-athena-7102020.html>.

¹³ ‘Πρόεδρος Αζερμπαϊτζάν στον νέο Έλληνα πρέσβη: Υποστηρίζουμε σε όλα τους Τούρκους αδερφούς μας’, 7 Σεπτεμβρίου 2020, <https://www.capital.gr/politiki/3478438/proedros-azempaitzan-ston-neo-ellina-presbi-upostirizoume-se-ola-tous-tourkous-aderfous-mas>